

ВЛАСНІСТЬ НА ЕКОНОМІЧНІ РЕСУРСИ ЯК ПЕРЕДУМОВА СУСПІЛЬНОГО БАГАТСТВА

Артюмова Тетяна

доктор економічних наук, доцент
головний науковий співробітник
відділу економічної теорії
ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Інститут власності є вихідною передумовою, економіко-правовою платформою та результатом реалізації процесів суспільного відтворення. Розподіл прав власності зумовлює систему накопичення суспільного багатства та зміст суспільного добробуту. Реконструктивний характер перетворення прав власності у загальному сенсі покликаний об'єднати та спрямувати потенціал різноманітних економічних реформ для реалізації моделі гармонійної інституційної архітектури як суспільства, прийнятної життя. Під впливом новітніх глобально-локальних викликів та військових загроз можливості реалізації сценарію всесвітнього суспільного конфлікту й господарського розбалансування багаторазово посилюються.

Мета роботи. / Aim. Визначити взаємозв'язок між укоріненням інституту прав власності на економічні ресурси та станом суспільного добробуту, процесами накопичення суспільного багатства та здатністю країн до здійснення успішного соціально-економічного розвитку.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Інформаційну базу дослідження утворюють фундаментальні теоретичні положення представників класичної економічної школи та сучасних провідних вчених, прогнозні розрахунки провідних світових фінансово-економічних та суспільних фондів. Основним методологічним підходом є критичне осмислення інформаційних матеріалів крізь призму ціннісної методології, яка творче об'єднує потенціал

класичного, неокласичного та інституційного напрямів економічної науки.

Результати та обговорення./Results and discussion. Взаємозв'язок між розподілом прав власності та досягненням суспільного добробуту набуває адекватного відображення у світлі ціннісної методології. Основи такої методології, як і підходи до розуміння суспільного добробуту, були закладені в надрах класичної економічної школи. Сьогодні ціннісна методологія зберігає творчу актуальність [1].

Так, проблема обчислення, примноження та раціонального використання сукупного суспільного багатства актуалізується з часів ідентифікації поняття національного багатства представниками меркантильної економічної школи. Особливої сили суспільного звучання вона набуває після оприлюднення фундаментального дослідження Адама Сміта про природу і причини багатства народів. З того часу багатство як предмет політичної економії стає осередком невпинної наукової уваги. Нині значущість означеної проблеми зумовлюється, з одного боку, формуванням нових підходів до економічної оцінки суспільного багатства [2]; з іншого, – наростанням тенденцій соціально-економічного розшарування на тлі глобальне-локальних викликів та військових конфліктів [3].

Вважається, що наукові підходи до обчислення національного багатства були закладені у XVII ст. англійським економістом У. Петті. У першій половині XX ст. розрахунки величини національного багатства США та Великобританії були здійснені Р. Голдсмітом і П. Редферном. Зараз національне багатство обчислюється службами державної статистики, міжнародними організаціями, аудиторськими фірмами, спеціалізованими оціночними компаніями. При цьому об'єктами національного надбання є національне майно, що належить (у межах і за межами території країни) державі та її резидентам, розвідані та залучені в економічний обіг природні та інші матеріальні і нематеріальні ресурси. Джерелом накопичення національного багатства постає безперервна підприємницька активність, у ході якої створюється суспільний продукт, що перевищує поточне споживання. У 2022 р., за розрахунками МВФ, світовий

номінальний ВВП становив 101 560 901 млн дол., що відображає позитивну динаміку приблизно у 5 % порівняно з попереднім роком [4].

Примноження національного багатства як сукупності накопичених матеріальних і нематеріальних активів, як і відтворення поточного сукупного продукту, опосередковано правами власності. А. Сміт обґрунтовує такий взаємозв'язок наступним чином. Річна праця кожного народу утворює початковий фонд у вигляді необхідних для споживання продуктів: як продуктів власної праці, так і тих, що купуються у інших народів. Співвідношення між кількістю накопиченого та спожитого сукупного продукту визначається, з одного боку, мистецтвом, вмінням та кмітливістю застосування спільної праці, з іншого, – пропорцією охоплених та незайнятих корисною працею [5, с. 4].

Незважаючи на зовнішню простоту, *проблема суспільного багатства сповнена парадоксів*. Так, у первісних суспільствах усі здатні до праці особи, як правило, невпинно зайняті самозабезпеченням; проте такі народи зазвичай страждають від злиднів. Навпаки, в цивілізованих спільнотах велика кількість людей не трудяться, і багато непрацюючих споживають продукти у десять, а то й у сто разів більшої праці, ніж більшість працюючих. Втім, загальний суспільний продукт дозволяє усім удосталь споживати і процвітати. Підґрунтя такого парадоксу утворюють поділ праці та становлення інституту прав власності.

Поширення поділу праці зумовлює становлення ринкової економіки. В її межах людина власною працею може здобувати лише невелику частину необхідних благ; значно більшу частку вона має одержувати від праці інших людей. Отже, суспільне багатство стає залежним від кількості праці, яку можна купити. Тому вартість усякого товару починає вимірюватися кількістю праці, яку за нього можна отримати у своє розпорядження [5, с. 30].

З розвитком поділу праці та суспільним визнанням прав власності на об'єкти капіталу і землю відбувається модифікація ринкових цін. Ціна кожного товару зрештою визначатиметься доходами у формі заробітної плати, прибутку, ренти. Так що в цивілізованих країнах суспільний продукт виявляється

достатнім для того, щоб купити набагато більшу кількість праці, ніж та, яка була витрачена на створення та доставку цього продукту на ринок.

Якби суспільство було здатне продуктивне споживати всю щорічно куповану працю, то кожен новостворений продукт мав би значно більшу вартість, ніж продукт кожного попереднього року. Але сукупний продукт використовується не лише для утримання трудящих. Залежно від пропорції розподілу між різними суспільними верствами, його звичайна середня вартість може щорічно зростати чи залишатися незмінною.

Не обсяги національного багатства, а його постійне зростання зумовлює збільшення доходів трудящих. Відповідно, заробітна плата є найвищою не у найбільш заможних країнах, а у тих, хто більше накопичує та швидше багатіє. При цьому *щедра оплата праці є як неодмінним наслідком, так і природним симптомом зростання національного багатства.* Прогресуючий стан суспільства насправді знаменує радість і достаток для всіх його верств, статичний стан позбавлений радості, а застійне суспільство сповнене суму. Найбільш безперечним свідченням процвітання будь-якої країни є зростання чисельності її населення, зазначає А. Сміт [5, с. 64–74].

На думку Дж. М. Кейнса, з найдавніших часів аж до початку XVIII ст. рівень життя середнього мешканця у центрах світової цивілізації суттєво не змінювався. Слабкість підприємницьких стимулів до інновацій і капіталізації стримувала поступальний суспільний розвиток. Каталізатором швидкого зростання багатства виявилися процеси накопичення капіталу у XVI ст. Економічному розвитку європейських країн сприяло взаємопов'язане зростання цін та прибутків через збільшення надходжень золота та срібла з Нового Світу. З цього часу, вважає Кейнс, дрімаюча сила накопичення за складним відсотком поступово набула могутності.

Для ілюстрації потужності нагромадження суспільного багатства за технологією складного відсотка Кейнс спирається на відповідні розрахунки. Так, у 1930 р. іноземні інвестиції обсягом приблизно 4 млрд фунтів стерлінгів забезпечували для Великобританії щорічний дохід близько 6,5%. Половина

цього доходу поверталася до країни, а інша половина (3,25%) реінвестувалася за кордоном за формулою складного відсотка. Така практика укорінювалася протягом попередньої чверті тисячоліття; так що кожен фунт, інвестований у 1580 р., у 1930 р. перетворився на 100 тис. фунтів.

Активна інвестиційна політика сприяла розгортанню чотириста річної доби технічних винаходів. Внаслідок цього, незважаючи на суттєве зростання світового населення, середній рівень життя в Європі та США зріс приблизно в 4 рази, а обсяг капітальних активів більш ніж у 100 разів [6, с. 60–62].

За прогнозами Кейнса, при збереженні щорічних темпів капіталізації лише на рівні 2% обсяги капітального устаткування в світі до 1950 р. мають подвоїтися, а до 2030 р. зрости у 7,5 разів. При цьому суспільству не слід побоюватися сполученого наростання технологічного безробіття. Адже воно є лише тимчасовою хворобливою фазою соціальної адаптації до нових умов розвитку, яка має бути успішно подолана до 2030 року. Одночасно рівень суспільного добробуту в розвинених країнах зростатиме до 4–8 разів. Отже, за відсутності великих воєн та значного зростання населення економічна проблема людства, при вмілому сполученні сили науки та складного відсотка, може бути успішно вирішена вже до 2030 р. Актуальним порядком денним стає проблема організації суспільного дозвілля для гідного використання набутої свободи [6, с. 65].

Проте, сучасна практика господарювання не свідчить на користь становлення ери загального благоденства. Замість прогнозованої Дж. Кейнсом тенденції загального підвищення та вирівнювання рівня життя в останні десятиліття ХХ ст. у світовому співтоваристві позначився поступовий, але стійкий глобальне-локальний тренд соціально-економічного розшарування. За деякими розрахунками, якщо у 1500 р. співвідношення душевого доходу у майбутніх розвинених країнах Заходу та інших країнах становило приблизно 1:1, то до 1990 р. воно збільшилося до 6:1 і залишалося таким до кінця ХХ ст.

З другої половини ХХ ст. завдяки успішному наздоганяючому розвитку Японія, Гонконг, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань змогли подолати

економіко-технологічну відсталість та увійти до клубу успішних та багатих країн. В новітні часи аналогічну самобутню трансформацію переживають Китай та країни Південно-Східної Азії. У зв'язку з цим експерти висловлювали обережні припущення про вичерпання на рубежі століть довгострокової світової тенденції нерівності у майнових правах та рівні життя між багатими та бідними країнами.

Справді, згідно матеріалів Огляду світового економічного та соціального становища, нерівність між країнами почала скорочуватися з 2000 р. Але з 2015 р. темпи скорочення масштабів злиднів сповільнилися; у 2020 р. на тлі пандемії COVID-19 глобальний показник крайньої бідності вперше за останні 20 років виявив тенденцію до зростання. На думку фахівців Економічної та Соціальної Ради ООН, потрійна загроза, створювана пандемією, збройними конфліктами та зміною клімату, за відсутності кардинальних запобіжних заходів робить глобальну мету ліквідації бідності до 2030 р. недосяжною.

Так, у 2020 р. лише 47 % населення Планети було реально охоплено хоча б однією із програм соціального захисту, тоді як 4 млрд. осіб позбавлені жодного соціального захисту. Імовірний приріст чисельності бідного населення через пандемію оцінюється у понад 120 млн. За прогнозами, до 2030 р. близько 600 млн. осіб, як і раніше, житимуть в умовах злиднів. Частка працюючого населення, яка перебуває в стані крайньої бідності, у всьому світі знизилася з 14 % у 2010 р. до 7,8 % у 2015 р. та 6,6 % у 2019 р. Проте зростає ймовірність суттєвого розширення бідності у лавах працюючої молоді [7, с. 4-5].

Вважається, що сьогодні не можна означити країну-еталон, яка за короткий період перетворилася б з економічно відсталої в одну з найбільш розвинених. Так, Японія у 1980-ті рр. наздогнала й у певному сенсі перегнала багатий Захід; проте з 1990-х рр. країна переживає стан економічної стагнації, коли темпи зростання становлять менше 1%. Південній Кореї з 1960 р. знадобилося близько п'яти десятиліть реформ для збільшення душевого ВВП з однієї тридцятої до половини від рівня США. Високі темпи розвитку Китайської економіки в інформаційно-цифровому просторі можуть

сповільнитися, як це відбулося в економіці розвинених країн.

Висновки./Conclusions У перші десятиліття XXI ст. проблема суспільного добробуту, всупереч прогнозам економістів-класиків, не тільки не отримала позитивного розв'язання, а й суттєво загострилася, перемістилася до зони соціально-економічної невизначеності. Під впливом новітніх глобально-локальних викликів та військових загроз можливості реалізації сценарію всесвітнього суспільного конфлікту й господарського розбалансування багаторазово посилюються.

У контексті ціннісної методології стає зрозумілим, що тотальну цивілізаційну соціально-еколого-економічну кризу неможливо подолати політичними способами. Загальний суспільний занепад обумовлюється не чинниками зміни клімату, зростання населення, зниження темпів економічного зростання, а підміною економічних відносин технологічними операціями, суспільних інститутів моделями проектного менеджменту, системи фундаментального (насамперед економічного) наукового знання механізмами інформаційного популізму. Суб'єкти стратегічного проектного менеджменту виявили неспроможність сформулювати уявлення про новий світовий порядок, що відповідає нормам суспільної згоди та добробуту. Втім, *концепція гармонійної інституційної архітекtonіки є гідною відповіддю фундаментальної економічної науки на новітні глобально-локальні виклики та військові конфлікти*. Її реалізація сприятиме подоланню інноваційного застою у суспільстві через становлення системи ефективного розподілу прав власності.

У середньостроковій перспективі пошук джерел капітальних інвестицій як передумова подолання російської військової агресії, повоєнне відновлення і модернізацію залишається актуальним завданням для України. Наша країна, цілком здатна забезпечити собі гідне місце в системі новітнього світового поділу праці. Синергія вмілої організації фундаментальних наукових досліджень, ефективною системи розподілу прав власності і управління на всіх рівнях господарювання є передумовою активізації внутрішнього творчого потенціалу для відновлення національного багатства й процвітання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Артёмова Т. І. Теорія вартості як надбання економічної науки: витоки політичної економії у широкому сенсі. *Економічна теорія*. 2022. № 3. С. 29–44. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.03.029>.
2. Диксон Дж., Бэкес Ж., Гамильтон К., Кант А., Латц Э., Педжиола С., Хи Ж. Новый взгляд на богатство народов. Индикаторы экологически устойчивого развития / Пер. с англ. М.: *Весь Мир*, 2003. 128 с.
3. Геєць В. М. Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку. К. : ВД «Академперіодика», 2020. 456 с.
4. List of countries by GDP (nominal). Электронный ресурс. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal))
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. В 2-х тт., т. 1. М.-Л.: *Государственное социально-экономическое издательство*, 1935. 371 с.
6. Кейнс Дж. М. Экономические возможности наших внуков. *Вопросы экономики*. 2009. № 6. С. 60–69.
7. Ход достижения целей в области устойчивого развития. Доклад Генерального секретаря ООН на Сессии 2021 г. (23 июля 2020 г. – 22 июля 2021 г.) Пункт 6 повестки дня Политического форума по устойчивому развитию под эгидой Экономического и Социального Совета. Электронный ресурс. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2021/secretary-general-sdg-report-2021--RU.pdf>